

17-18 ÉVES FIATALOK ESZMÉNYKÉPVÁLASZTÁSÁNAK FORRÁSAI

Kunsági Elemér

1969 óta foglalkozunk a tanulók példaképeinek, ideáljainak vizsgálatával. Már az első felmérés anyagának értékelése, a lehetséges általánosítások megfogalmazása után arra a következtetésre jutottunk, hogy időről-időre - pl. 5 évenként - érdemes az ilyen vizsgálatokat megismételni. Talán szükséges is, hogy az ifjúság érdeklődését, irányultságát, kulturális előrehaladását figyelemmel kísérhessük. Ezt az elhatározást realizáltuk. Így került sor 1969-et követően az 1972., 1975. és 1980. évi felmérésekre.

A vizsgálatba bevont tanulók számának megállapításakor a két utóbbi vizsgálat alkalmával a középfoku iskolai korosztály teljes populációját vettük figyelembe /96 385 fiatal/ és így határoztuk meg a statisztikai feldolgozás követelményeire tekintettel az egyes iskolatípusokat arányaiknak megfelelően.

Aránylag nagylétszámú csoportokat kellett bevonnunk: 1969-ben 2300; 1972-ben 2500; 1975-ben 2500 és 1980-ban 6100.

Valamennyi oktatási intézmény /gimnázium, szakközépiskola, szakmunkásképző/ esetében a vizsgálat időpontjában tanulmányaikát befejező növendékektől kértünk választ. Azért ezektől, mert egy-egy iskolatípusban a végzős növendékek ideálválasztása képet nyújthat neveltségük szintjéről, személyiségük formálódásának eredményeiről és műveltségük tartalmáról, értékrendjéről.

A következőkben a négy felmérés anyagából leszűrhető általánosítások közül kívánunk néhányat ismertetni, elsősorban azokat, amelyek a további kutatáshoz, az új hipotézis megfogalmazásához alapul szolgálhatnak.

Mielőtt ezekről szólnánk, indokoltnak tartjuk egy, a közvéleményt is sokat foglalkoztató kérdésről röviden szólni. Közoktatási rendszerünk fejlesztésének időszerű problémáiról sokan és sokféleképpen vélekednek. Az elhangzott vélemények, javaslatok az iskolarendszer fejlesztésére vonatkozó tervek

mellett a nevelés-oktatás tartalmi, módszertani kérdéseit is érintik. Ezek között a javaslatok, vélemények között olyan megállapításokat is találunk, amelyek széles körben gyakorolnak hatást, holott a nézetek egyike-másika a szocialista pedagógia elméletétől és gyakorlatától idegen megoldásokat hirdet és véleményünk szerint csupán zavarkeltésre alkalmas. Közülük most csupán azokra utalunk, amelyek megkérdőjelezzik az intézményes oktató-nevelő munka egységes követelményrendszerét. E sokféle módon megfogalmazott vélemények lényege, hogy a társadalmilag megfogalmazott nevelési célból levezetett nevelési-oktatási feladatok, az iskoláinkban alkalmazott pedagógiai eljárások, de elsősorban az egységes követelmények elnyomják a gyermek önépítésének lehetőségeit. A minden gyermek számára lényegében egységes nevelői követelmények "elszűrkítik" a növendék egyéniségét. Sőt az iskola "uniformizálására törekvő" hatásrendszerével szinte megbénít egy-egy tanulót, a növendéknek nem nyílik alkalma adottságai kibontakoztatására. Azt hangoztatják e felfogás képviselői, hogy az egységes követelmények alapján rendszeresen kudarcra van ítélve a tanulók többsége. Mivel önfejlődésük terén kudarcok érik őket, félszeggé válnak, sikerélmény nélküli, elnyomott tagjai lesznek a tanulócsoportnak, később, felnőtt korukban a társadalomnak.

A gyermekeket az iskolában érő pszichés sérülések lehetőségét számításon kívül hagyni vagy tagadni helytelen lenne. A gyermeket az iskolától, az ott megfogalmazott egységes követelményektől, a pedagógusoktól féltő nézeteket mindenképpen el kell azonban vetnünk. A kizárólag spontán nevelődést, önkibontakozást igénylőkkel nem érthetünk egyet. Ugyanakkor elengedhetetlenek tartjuk a közösségen belüli egyéni bánásmódot a növendékekkel.

Meggyőződésünk, hogy a nevelési hatásokat a nevelési célok mellett a növendékek már meglévő személyiségjegyei is determinálják és szabályozzák. A személyiség fejlődése csakis a nevelő és a nevelt aktív közreműködése útján valósulhat meg. Felfogásunk szerint tehát a tanuló önépítését, önfejlesztését aktív tevékenységével realizálhatja. A személyiség fejlődésnek irányítása - a nevelés - valóban beavatkozás a gyermeki személyiség kibontakozásába. Tervszerű és tudatos cselekedtetés, környezetalakítás, szituációteremtés a társadalmilag el-

várt fejlődés érdekében. A gyermeket alakító hatásrendszerben ilyen lehetőségnek tartjuk a példakép, ideál állítását is, természetesen a szabad választás lehetőségének biztosításával. A kutatás menetében tisztázásra, egyértelmű megfogalmazásra várt néhány terminológiai probléma is.

Vizsgálódásunk kezdetén mi magunk is, de a szakirodalom is felváltva szólt példaképről, ideálról, eszményképről.

A felmérések anyagának elemzése során szükségesnek bizonyult a különböző - főleg pszichológiai - hazai és külföldi kutatások eredményei alapján pontosabban megkülönböztetni ezeket a fogalmakat. Ennek alapján ma már elfogadott az az értelmezés, hogy a kisgyermekkorban modellt választ a gyermek. Ez a kisgyermekkorban modellt követés a serdülőkorban fellazul. A példaképek fogynak, ugyanakkor a fiatalok értékorientációja, az elvi értékekkel való azonosulásuk szintje pedig emelkedik. Természetesen kívánatos az lenne, ha a fiatalok a 17-18. életévükig eljutnának személyiségük fejlődésében addig a fokig, hogy az általuk követésre alkalmasnak ítélt eszményt megfogalmazva, a társadalmilag fontosnak ítélt értékek felé haladnának. A fejlődésnek ezen a vonalán juthatna el a gyermeki személyiség a konkrét példakép ösztönző hatásától, a több személy tulajdonságából megformált és orientáló funkciót ellátó ideálon keresztül személyisége megvalósításához a célt is jelentő és a belső késztetést is nyújtó embereszményig.

Az eszmény megfogalmazása a fiatal számára azért is indokolt, szükséges, mert fejlődésének ebben a szakaszában már nem másra, nem másokra akar hasonlítani, hanem inkább mindenki mástól eltérő, jobb, több, becsületesebb, igazságosabb ember szeretne lenni, azaz éppen más, mint a többiek. /Daróczy/

A korábbi vizsgálódások is jelezték számunkra, hogy a család - elsősorban a szülők - s a pedagógusok hatásán túl a tömegkommunikáció szerepe mindinkább primátust szerez a fiatalok ideálválasztásában. Az iskolán kívüli hatások előtérbe kerülését kívánjuk bemutatni néhány adatnak a felmérések időpontjának sorrendjében történő bemutatásával. /1.sz. táblázat/

Néhány adat ismertetésével azt szeretnénk illusztrálni, hogy példakép, ideál nyújtására tapasztalataink szerint napjainkban mindinkább az iskolán kívüli hatások, a tömegkommunikációs eszközök biztosítanak gazdag lehetőséget.

A korábban említett négy felmérés anyagában ez a következőképpen jelentkezik:

1.sz. táblázat

Iskolai hatás %		Iskolán kívüli hatás %
GIMNÁZIUM		
1969	79,1	22,8
1972	73,0	27,0
1975	72,4	27,6
1980	39,6	60,3
SZAKKÖZÉPISKOLA		
1969	67,0	33,0
1972	66,8	31,2
1975	67,8	32,2
1980	35,9	64,1
SZAKMUNKÁSKÉPZŐ		
1969	28,0	72,0
1972	41,7	58,3
1975	49,6	50,4
1980	23,0	77,0

A kérdőíven a felmérésbe bevont tanulóknak arra is választ kellett adniuk, honnan ismerik a választott személyeket /3 személyt jelölhettek meg, 3 olyan személyt, akik döntő hatást gyakoroltak rájuk, akiket vonzónak, tiszteletre, követésre méltónak ítéltek valamilyen tulajdonsága, cselekedete alapján/.

A megismerés forrásait a 2.sz. táblázatban mutatjuk be.

1. Iskolai tankönyv	7. Mozi
2. Kötelező olvasmány	8. Ujság
3. Más olvasmány
/nem ponyva/	9. Képesujság
4. Rádió	10. Sportmérkőzés
5. Televízió	11. Személyes ismeretség
/hétköznapiak hősei/
6. Színház	

Egyértelmű, hogy az 1., 2. és 3. helyen feltüntetett forrás tekinthető "iskolai hatásnak", a többi iskolán kívülinek. Az iskolán kívüli hatások körét már az első vizsgálatkor, az előmérés tapasztalatai alapján, úgy határoztuk meg, hogy a tanulók szüleit, közvetlen rokonait és pedagógusaikat kizártuk a választható ideálok sorából. Sőt erre vonatkozóan határozott tiltó utasítást adtunk a kérdőíven. "A neveket bármelyik tevékenységi körből, bármelyik foglalkozási ágból választható szüleid, rokonaid, pedagógusaid kivételével." Döntésünket az indokolta, hogy a vizsgálatba bevont tanulóknak kb. 90 %-a első helyen valamelyik szülőjét - esetleg rokonát jelölte meg ideálként. Hasonló arányban választottak pedagógusaik illetőleg oktatóik köréből is a fiatalok. Ezeknek az adatoknak birtokában a további felmérések során már kezeltük az adatokat úgy, hogy a szülők egyikének hatása - még a szétbomló családokban is - feltétlenül érvényesül, illetve fiataljaink mindegyike talál követésre méltót pedagógusai, oktatói körében.

A felmérés adatai azt mutatták, hogy a fiatalok a környezetükben élő és nagyon is eltérő foglalkozású felnőttek köréből is sok vonzó, követésre méltónak tartott embert találtak. Az ebbe a kategóriába sorolható aránya, a felmérések rendjében állandóan növekedett. Ezek közül sokan munkások, akikkel a szakközépiskolások, vagy a szakmunkástanulók az üzemben, mezőgazdasági munkahelyen találkoznak. Megtaláljuk ezeknek sorában a különböző szakmák kiváló mestereit, akiket

személyesen ismernek, vagy éppen a sajtóból a tömegkommunikációs eszközök révén szerezték róluk tudomást. Ezek a kortársak tudósok, nem népi hősök, ezek mindennapi emberek, de vonzóak, mert kiemelkednek munkahelyükön felkészültségükkel, becsületességükkel, szorgalmukkal, teljesítményükkel vagy valamilyen emberi tulajdonságukkal. Ezeket mi gyűjtőnévvel a "hét-köznapok hősei" gyűjtőfogalom alá soroltuk.

Már a második felméréskor kiegészítettük a kérdőívünket oly módon, hogy az alkalmas lett motivum-vizsgálatra is. Így az 1975. évi anyagból kb. 90 emberi tulajdonságot emelhattünk ki. Relatív gyakoriságuk alapján sorrendbe állítva az élen szerepelt: a tehetség, a hazaszeretet, a tudásvágy, a bátorság, hősiesség, munkaszeretet, kitartás, áldozatkészség, korszerűség, küzdőszellem, népszerűség stb. Ezek a tulajdonságok önmagukban - mélyebb elemzés nélkül is - alkalmasak egy olyan ideál megkomponálására, amelyről elmondhatjuk, ifjúságunk többsége előtt olyan ideál lebeg, amely összhangba hozható társadalmi célkitűzéseinkkel. Azt azonban már nem ítéltük meg ennyire egyértelműen, hogy pl. a munka szerete, mint értékjelző, mit is takar. Különösen nem abban az esetben, ha a "hét-köznapok hősei" kategóriába tartozó személy hatásáról van szó. U. i. az 1980-as mérésben a "honnán ismeri" kérdésre a különböző iskolatípusokban eltérő a válaszok aránya. A szolgáltató-ipari pályára készülők - szakmunkástanulók és szakközépiskolások - körében a személyes ismeretség 20,4 %-os, illetőleg 12,3 %-os arányban szerepel és ez azt is jelezheti, hogy a "szorgalmas munka" indítéka inkább a több munkáért járó anyagi többlet, mint az erkölcsi belátás. Erre a - nem egyértelműen elmarasztaló - következtetésre juttatott bennünket az a motivum, amelyet elsősorban - de nem kizárólagosan - az említett kategóriába tartozó fiatalok úgy fogalmaztak meg, hogy "a munka jobb anyagi megbecsülése". Ez az indíték elvileg helytálló, etikus is abban az esetben, ha az objektíve mért teljesítménnyel arányos az anyagi juttatás. Számunkra a kérdés csupán az, hogy a mindennapok hőseinek munkaszerete minden esetben ez utóbbi megítélés alapján vonzó-e? Mert arra is gondolhattunk - 1980-ban -, hogy egyesek ügyeskedésükkel, gyors anyagi boldogulásukkal hatottak a fiatalokra.

A munka szerepéről, jelentőségéről az egyetemes emberi

fejlődésben, illetőleg társadalmunk építése vonatkozásában sokat és sokszor hall a felnövekvő nemzedék neveltetése időszakában. A mindennapok tevékenységéről, a termelő munka eredményeiről, a szellemi tevékenység társadalmi megítéléséről az iskola, a tömegkommunikáció és a család révén szerez elméleti ismereteket és gyakorlati tapasztalatokat. A szakiskolák tanulói pl. saját tapasztalataikkal azonosíthatják az elméletben tanultakat üzemi munkájuk alkalmával, a gimnáziumokban tanuló réteg pedig az ún. termelési /mezőgazdasági/ munka alkalmával szerezhethet konkrét tapasztalatokat.

A közelmúlt években társadalmunkban az ösztönző anyagi érdekelttség elvének helytelen alkalmazása esetenként torzulsókhhoz vezetett. Azt tapasztaltuk, hogy a hirtelen növekvő igények, elvárások gyors kielégítésére szolgáló törekvések egyes felnőtt rétegeknél háttérbe szorítottak olyan lényeges etikai normákat, motivumokat, mint a közösség szolgálata, a lelkiismeretesség, a töretlen szorgalom, vagy a cselekvésben megnyilvánuló hazaszeretet, a pontosság. Esetenként ezek helyét a gyors, néha jogtalan anyagi érvényesülésre törekvés foglalta el. Ilyen tendenciákat, ezeknek vonzó hatását már az 1975-ös mérést követő csoportos interjúk alkalmával érzékelhettünk a növendékek véleményében.

E tapasztalatok alapján irtuk már 1980-ban a következőket. "A másodállás /második gazdaság/ kibontakozása társadalmunkban indokolt, szükséges. Ugyanakkor egyeseknél lehetőséget teremtett az ügyeskedésre, a felszínes munkára, sőt a mértéktelen harácsolásra is." Az ilyen jellegű, a társadalmunktól idegen erkölcsi torzulásokért az ifjúság egyértelműen nem marasztalható el. Értékkrendjének alakulásában nyilvánvalóan zavart okoz az elméleti felkészítés, és a társadalmi gyakorlat - a környezetében tapasztalható valóság - közötti eltérés. Az ifjúság értékkrendjében e folyamat miatt beálló bizonytalanság megszüntetése a társadalom és azon belül a művelődéspolitikai valamennyi felelősének hatékony együttműködésével teherelhető a kívánatos mederbe.

Nem feladatunk e jelenségek társadalmi-politikai oldalának érintése. Csak azt kívántuk jelezni, hogy ha a társadalomban lezajló folyamatok hatnak a felnövekvő nemzedékre, hatnak

az iskolai nevelésre, oktatásra, - mint ahogyan hatnak is -, akkor érthető, hogy a fiatalok egyes rétegeiben a munkaerő-kölcsönözésében olyan értékrend kezd kibontakozni, amely idegen a szocialista etikától.

Nem kívánjuk a rendelkezésre álló, bemutatott adatok /L. 1.sz. táblázat/ ellenére sem azt állítani, hogy a vizsgálatba bevont fiatalok értékrendje - bár mindinkább iskolán kívüli hatásokra alakult - nem lenne kívánatos. Ezek azonban azt jelzik - a felmérés időszakában -, hogy a környezet, az iskolán kívüli információk olyan mértékű hatást - pozitív és negatív hatást - gyakorolnak a növendékekre, amely hatással szemben az iskola a fiatalok értékrendjének formálásában lemarad, pedig e korosztály döntő többsége nem képes még maga elé állítani olyan eszményt, amely teljesen összhangban van a társadalmi elvárásokkal, és ugyanakkor megfelel saját személyisége fejlődésének, fejlesztésének is. A növendékek személyes integrációja nem alakul ki olyan hatékonysággal, amint azt a pedagógiai munka feltételezi. Az értékek rendszerre - megfelelő tudatosítás hiányában - nem feltétlenül a társadalmunk által kívánt irányban fejlődik, sőt meghatározott rendszer helyett még az érettségi táján is csupán körülhatárolt halmazt alkot, a társadalmilag fontosnak ítélt, vezető értékek primátusa nélkül. E megállapítást nem csupán a hasonló célzatu kutatási eredmények, saját eredményeink is igazolják. Megerősítenek bennünket ebben az első éves egyetemi hallgatók körében végzett felméréseink is. Az érettség táján lévő fiataloktól nem is várhatjuk még, hogy kizárólag a társadalmilag fontosnak ítélt, elfogadott értékek orientálják őket személyiségük formálásában, mert ehhez magas fokú erkölcsi érzék, etikai tudatosság, szilárd világnézet, fejlett értelmi képesség lenne szükséges. Mindezek a feltételek is csak céltudatosan szervezett iskolai körülmények között alakíthatók ki a felnövekvő nemzedékben.

Vizsgálataink azt bizonyítják, hogy a fiatalok nevelése-oktatása során, a tantárgy nyújtotta lehetőségeken belül a kiemelkedő személyiségekkel foglalkozni kell. Foglalkozni mértékkel, kritikusan. A kiemelkedő személyiségek vonzó hatása bemutatása mellett azonban nagyobb súlyt kell kapnia a min-

dennapi élet értékvonatközös elemzésének, az értékek népszerűsítésének, a nem értékek folyamatos, logikus bírálatának. Meggyőződésünk, hogy a rendszeres etikai, világnézeti oktatással, a mindennapi események értékviszonyba léptetésével, az ideál-állítással, az eszmény-konstruálás terén jó eredmények érhetők el.

E rövid tanulmány célja csupán az volt, hogy érzékeltessünk két, általunk fontosnak ítélt tendenciát, amelyek iskolánk életében a nevelés-oktatás gyakorlatában jelentkeztek, megfigyelhetők. Az egyik, amint ezt jeleztük, a gyermekek féltése az iskolától, az iskolai követelményrendszerrel. A másik ezzel egyidejűleg jelentkező folyamat, az iskolának a társadalom felé való nyitottságának megteremtésére való törekvés.

Ez utóbbi tendencia feltétlenül pozitív irányú, helyes szándéku törekvés. Összhangban van az iskola, az iskolai oktatás-nevelés fejlesztésének fő vonulatával, társadalmi jellegének, szerepének fokozásával. Ennek megvalósítása, megvalósulása azonban nem eredményezhet egy olyan eltolódást, hogy az iskolán kívüli tényezők, hatások szerepe kerekedjék felül.

Merész általánosítás lenne csupán a fiatalok életeszemélyválasztása forrásának alapján erre a konzekvenciára jutni. Arra azonban feljogosít bennünket a konkrét tanulói vallomások alapján megfogalmazható kép, hogy az iskolai /és családi, iskolán kívüli! / nevelésben hiányosságok mutatkoznak. Fiataljaink elé iskolai tanulmányaik során pl. a megismerésre kijelölt /tantervben szereplő/ történelmi eseményeket, irodalmi alkotásokat úgy kell bemutatni, hogy azok helyes történelemszemlélethez illetőleg a társadalmi mozgások helyes felismeréséhez vezessék el fiataljainkat. Mindezek mellett súlyt kellene helyezni az adott társadalom mozgásának helyes, a fejlődést szolgáló tendenciáit felismerő, azok megvalósításáért küzdő történelmi személyiségek, a társadalmi törekvések kibontakozását segítő, a fejlődés irányát alkotásaikkal is meghatározó írók, költők életútjának bemutatására is. A hazaszeretet, a proletárnemzetköziség, stb. erkölcsi értékek nem elvont fogalmak megismerése révén hatnak, hanem a személyes, személyhez kötött, emberi cselekvésben megismerhető módon. Ezért itéljük jelentősnek a tantervi követelmények, a tankönyvek anyagának

ilyen értelmű elemzését. Az értékelő-elemzés alapján ajánlások megfogalmazását a kulturpolitika illetékesei számára.

Befejezésül csupán arra kívánunk utalni, amennyiben igaz, hogy napjainkban ifjúságunkra a tömegkommunikáció hatása mind erőteljesebb lesz, kívánatos lenne a TV, a rádió, az ifjúsági sajtó /és más sajtótermékek/ műsor-, illetőleg szerkesztéspolitikáját összhangba hozni társadalmunk valódi elvárásaival.

Irodalom

- Dr.ÁGOSTON György-Dr.KUNSÁGI Elemér: A gyermekek eszményképének vizsgálata, Acta Univ. Szegediensis de Attila József nominatae Sectio Paedagogica et Psychologica 13.sz. Szeged, 1969
- Elemér KUNSÁGI: An investigation of the ideals of secondary School students, Acta Univ. Szegediensis de Attila József nominatae sectio Paedagogica et Psychologica 17. Szeged, 1974
- Dr.KUNSÁGI Elemér: Fiatalok eszményképeinek vizsgálata, Szegedi Nyári Egyetem, Pedagógia, 1975
- Dr.KUNSÁGI Elemér: 17-18 éves tanulók hazafias eszményképei és munkaideáljai, Acta Univ. Szegediensis de Attila József nominatae sectio Paedagogica et Psychologica 22. Szeged, 1980

Elemér Kunsági

Quellen zur Vorbildwahl der 17-18 jährigen
Jugendlichen

Der Verfasser beschäftigt sich seit 1968 mit der Untersuchung der Vorbilder der Jugendlichen. Auf einer repräsentativen Musterauswahl werden die Messungen im allgemeinen alle 4 Jahre wiederholt. Die repräsentative Auswahl bezieht sich auf das ganze Land. Die Lage der Vorbilderwahl der Jugendlichen wird mit Hilfe von Fragebögen und Gruppeninterviews erschlossen. Die Untersuchung erstreckt sich auf die Absolventen der verschiedenen Mittelschulen in Ungarn. Dabei wird die zahlenmäßige Proportion der Schüler nebst dem proportionalen Verhältnis der beiden Geschlechter mit in Rücksicht gezogen.

In der vorliegenden Studie wird eine vergleichende Analyse vorgenommen. Die zahlenmäßigen Angaben der früheren Forschungen werden mit den Ergebnissen des Jahres 1980 verglichen. Es wird vor allem untersucht, wie die Vorbildwahl der Jugendlichen vom Jahre 1968 bis zur Erschliessung im Jahre 1980 durch die geplanten erzieherischen Wirkungen der Schule sowie der Faktoren ausserhalb der Schule - in erster Linie der Massenmedien und der Erwachsenen - beeinflusst wird. Auf Grund der durch die statistische Aufarbeitung gewonnenen Angaben spricht der Verfasser aus, dass die Wirkungen ausserhalb der Schule bei der Wahl der Vorbilder dominieren.

Die erschlossene Lage hält er nicht für beruhigend, denn er meint einen Zusammenhang zwischen dem gewonnenen Bild und den Anschauungen gefunden zu haben, die immer stärker betonen, dass das Kind von der Schule unterdrückt wird. Die Vertreter dieser Anschauung geben der Ansicht Ausdruck, dass die Schule von heute eine unterdrückende Funktion bekleidet. Sie erlaubt nicht die spontane Entfaltung der Kinderpersönlichkeit auf Grund der eigenen Gesetze, sie zwingt das Kind zu etwas, was

es nicht gerne macht, was ihm fremd ist.

Der Verfasser kommt zur Schlussfolgerung, dass einige Lehrfächer wie die Geschichte und die Literatur viel für die Ausgestaltung der richtigen Wertordnung der Jugendlichen tun könnten. Er weist darauf hin, dass die hervorragenden historischen Persönlichkeiten, die Repräsentanten der Literatur, der Dichtung keine Anziehungskraft auf die Jugendlichen ausüben, dass man ihre hervorragenden menschlichen Eigenschaften nicht in der Wertordnung der Jugendlichen findet, weil diese weder in den Lehrplänen noch in den Lehrbüchern noch im Vorgang des Unterrichtes mit der gebührenden Sorgfalt behandelt werden: Sie werden nicht in Menschennähe gebracht, ihre menschlichen Werte werden nicht erlebnishaft dargestellt